

„A magyar hősi zene babérkoszorús költője...”

250 éve született Bihari János

Az életében *magyar Orpheuszként, hegedűkirályként, sőt erős túlzással ungarische Beethovenként, magyar Rossiniként* is emlegetett primás hihetetlen népszerűségnek örvendett. Koronás fők, polgárok és főnemesek egyaránt vetekedtek azért a kegyért, hogy meghallhassák legendás játékát.

Az igazi, a bécsi *Beethoven* és *Liszt* Ferenc többször is nagy lelkesedéssel hallgatták az előadásában felzengő dallamokat, de a fiatal *Erkel*ről is feljegyezték, mennyire meghatározó élmény volt számára a Gyulán vendégeskedő Bihari zenéje. „Mint egy szesztüzes essentia cseppjei, úgy hatottak ezen varázshegedű hangjai füleinkre”, „ő a cigány virtuozitás legismertebb, legünnepeltebb képviselője” – olvasható róla *Liszt* feljegyzései között.

Kisfaludy Sándor (Himfy), a költő, József nádor hadsegéde, nem erre a tisztségére volt büszke – amint az egy *Kazinczy*nak címzett leveléből kitetszik –, hanem arra, hogy olyan rangra jutott a magyar poéták között, mint Bihari a magyar muzsikusok seregében. *Berzsenyi*ről meg azt jegyezték föl, hogy Pestre látogatván alaposan megsértette, faképnél hagyta a tiszteletére összeült asztaltársaságot – *Vitkovics* Mihály, *Kölcsey* Ferenc és *Virág* Benedek költőtársait –, csak azért, mert megtudta, Bihari játszik a szomszédban. Még egy órányi várakozás után sem mentek vele sokra, mert jeles vendégük ugyan visszatért közékük, de vitte magával a hangászokat is, és jobbára csak őket hallgatta a záróráig. Naplójában *Széchenyi* kétszer is rögzíti, hogy milyen nagyszerű volt látni és hallani a híres primás zenekarát.

Vas Gereben az Egy alispán című regényében, *Eötvös* Károly a Balatoni utazásban, *Krúdy* Gyula A híres cigány visszatérése című novellájában, *Vályi* Klára a Magyar Tempe, *Szőke* József pedig a Táncvigalom és hangászat verssoraiban emlegeti szintén szép szavakkal.

Hegedűbravúrokat II. Ferenc német-római, majd osztrák császár (a magyar trónon *I. Ferenc*) mellett *I. Sándor* orosz cár és *III. Frigyes Vilmos* porosz király is megcsodálta. Ezzel még a korábnál is különösebb tekintélyt vívott ki magának. Rajongói megrendelésére, négyen is megfestették.

Cigány embernek eladdig soha, sehol nem jutott ennyi megbecsülés. Őt, a nagyabonyi cigánysor szülöttét, a kottát nem ismerő muzsikust ünnepelte a szűkebb és tágabb haza. Ahol csak valami nagy, országos esemény történt, kortársai mindig övele büszkélkedtek: a pusztá, a csikós, a gulyás romantikáját vele teljesítve

Donát János híres Bihari-portréja 1820-ból

ki. A napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus hosszú hónapjaiban (csaknem egy évig!) a császárvárosban vitték bálról bála a mulatozó európai diplomaták. A reformkor nyitányát is ő húzta – mily szép jelkép? –, hiszen az 1825-ös országgyűlésre is felfogadták az együttesével. A küldött urak már az első ülésnapot megelőzően vele szórakoztatták magukat, pedig akkor balesetéből adódóan már csak halvány fénye volt egykori önmagának.

Életéről alig maradt értékelhető adat. *Mátray* Gábor, az első életrajzírója, 1853-ban dühöngött is emiatt.

Felrótta a primás rokonainak, zenésztársainak és ismerőseinek, hogy nem tartották fontosnak összegyűjteni az emlékeket, megőrizni a róla, működéséről, fellépéseiről szóló dokumentumokat. (Még az általuk közölt születési dátum is tévesnek bizonyult.) Amit *Mátray* Bihariról nagy nehezen mégis összefésült, nagyjából azt ismételteti azóta is minden kézikönyv.

1764-ben egy zenész cigány családban jött a világra (apja is hegedűs volt), de csak huszonöt éves korától lehet követni az életútját. Attól a pillanattól kezdődően, hogy benősült a Banyák-zenekarba (Banyák Simon cimbalmos Éva nevű lányát vezette az oltár elé). Egyes források szerint apósáéknál kezdte a primásságot is. Az a tény, hogy arájával Bónybe költözött, csak leánya és korán – 30 évesen – elhalt, szintén hegedűs fia keresztleveléből ismeretes.

Igazán 1801-től lehet legalább valamelyest követni a sorsát. Öttagú (csupán vonósokból és egy cimbalmosból álló) zenekarával akkor jelent meg Pesten, s telepedett le a városban. Jó érzékkel olyan helyre és oly időben érkezett, amikor a magyarosodó polgárság magyar zenére vágyott. Ő, túl azon, hogy parádésan kiszolgált a bontakozó nemzeti érzelmeket, formálni és feltüzelni is képesnek bizonyult. Varázsos, vérpezsdítő muzsikájával egyre újabb híveket toborzott a szárba szökő koreszmékhez. Zenéje azonban nemcsak képletes toborzásként hatott: a valóságban is erre szolgált. A katonákat tudniillik akkoriban még nem sorozták, hanem felfogadták, verbuválták. Bele kellett csábítani őket a mundérba, ehhez pedig tüzes bor, lelkesítő muzsika, huszártánc, és persze némi fogadópenz szükségeltett. Ez volt a Werbung lényege. A főként kanásznótákból és klasszikus hangverseny-motívumokból ötvözött talpalávalókból, az előadók cifrázataival és saját dallamaival kiegészülve alakult ki a vérbő magyar verbunkos zene. Az a lábakat tüstént táncra rántó mu-

zsikaszó, aminek kétségkívül Bihari lett a legnagyobb mestere. Ő ugyanis utánozhatatlan készségekkel uralta a hangszerét és közönségét, ösztönösen hozzátéve mindent a zenéhez, amivel erősíthette a hatást.

Önálló műveket is alkotott. Mivel azokat nem maga kottázta le, hanem a hangjegyzéshez értő tisztelői, barátai – ráadásul pusztán emlékezetükre hagyatkozva –, sokat romolhattak, s persze javulhattak is a rögzített dalsorok. A kevés kinyomtatott ősváltozatnál még kétesebbek a pusztán kéziratban fennmaradt Bihari-művek, hiszen azok leiratai kézről kézre jártak. Egyiket-másikat *Lavotta* és *Csermák* is játszották (s talán épp a maguk szája íze szerint, jelöletlen átíratként rögzítették). Feljegyzések tanúsága szerint a mi magyar Orpheuszunk is kölcsönzött tőlük egy-két eltanult, de vonója alatt a maga hangulatához és technikájához idomított zeneművet. Az úri közönség el is várta tőle eljátszásukat. Nemcsak összegyűjteni lehetett tehát nehéz, hanem értékelni is a korabeli kéziratos kottákat, hogy kirostálják közülük, melyek lehetnek közülük csakugyan az ő szülőttei.

Végül nyolcvannégy dallamát azonosították a sajátjaként. Remek darabok! *Major Ervin* zenetörténész szerint Bihari ezekben „rendkívül gazdag invencióról és biztos formaérzékről tesz tanúságot. A verbunkos zene az ő keze alatt válik igazán reprezentáns, nemzeti magyar muzsikává, az ő tánc-parafrázisaiban nyeri hosszú időre végleges formai szerkezetét, az ő dallamaiban üti meg a nagyvonalú pátosznak és hősi lírának azt a magával ragadó, ittasult hangját, amely a XIX. sz. magyar romantikus zenéjének mindvégig alaphangja és eszményképe maradt. Jelentőségét fokozza az a tény, hogy megtalálta a kapcsolatot a magyar népi zenével, mint ezt népdalfeldolgozásai igazolják. [...] Ezzel részben közelebb hozta a verbunkos új műzenei stílusát a nép szélesebb rétegeihez, másrészt új, mélyebb elemekkel gazdagította ezt a stílust.”

Bercsényi-nótáját, a Fiam halálára című megrendítő gyászzenét, a Mikor a pénze elfogyott névre keresztelt művét, a Hatvágás, a Sarkantyús és a Száz ember verbunkot, a Primatialis, valamint „A Felséges Magyar Királyné koronázására” készített lassú magyarját és Koronációs magyar nótáját a mai primások is szívesen játsszák. Akárcsak azt a kesergő dallamát is, amit a kortársak a híres Nagyidai nótaként emlegettek. A Bécsben kiadott Két magyar tánc, a Verbunkos zongorára, a Hét magyar tánc egy hegedűre és a Tizenöt magyar tánc két hegedűre darabjai szintén fel-felcsendülnek. (1829-ben például – ahogy azt *Vörösmarty* szerkesztő úr folyóirata, a Tudományos Gyűjtemény hírül adta – Párizsban egy francia muzsikusból álló zenekar adott elő belőlük többet is nagy sikerrel.) Gyaníthatóan, de nem igazolhatóan személyében tisztelhetjük a Rákóczi-nóta szerzőjét is. A vele egykorú emlékezők ugyanis váltig állították, hogy a más neve alatt kinyomtatott művet, az a szemtelen fráter csak lekottázhatta, hiszen Biharival szinte minden fellépésén eljátszották – tehát bárhol hallhatta, mielőtt elorozta.

A szakadatlan és végeláthatatlan diadalmenet azonban hirtelen váratlan tragédiába torkollt, Bihari élete

1824-ben kegyetlen fordulatot vett. Hazaúton egy egri fellépésről, felborult vele a kocsi, s balszerencséjére maga alá gyűrte a karját, amely a műtétek ellenére sem lett többé soha a régi. Képtelen volt már azon a magas művészi hőfokon megszólaltatni hangszerét, ahogy megszokták, s amit elvártak tőle.

Nem volt soha takarékos ember, tehetségét és pénzét egyként pazarolta. Semmi vagyona nem maradt, pedig „egykorúak állítása szerint jövedelme mesés volt... fejedelmi módon élt, szállodában lakott, s libériás inas hordta utána hegedűjét” – írja *Bartalus István*.

Egy ideig még másodhegedűsként zenélhetett (misézés helyett ministrált), de aztán ezek a hívások is elmaradtak. „Egykor egy-egy táncdarabért 10-20 arany volt a járandósága”, de „legutóbb már egy fél pint borért is játszott” – jegyezték fel róla akkortájt. Megkeseredett, magányos, nyomorgó emberként tengődött tovább. 1827 tavaszán távozott az öröklétbe.

Kazinczy Ferenc a halálhír hallatán ékes szavakkal összegezte a kortársak ítéletét: „Ameddig csak magyar zene lesz, Bihari úgy fog élni a hálás emlékezetben, mint a magyar verbunkos tánczene vitathatatlanul legnagyobb költője.”

Kevés cigány muzsikusról mondható el – ha elmondható akár egyről is –, hogy három szobrot szenteltek az emlékének. 1928-ban a Főváros emelt róla mintázott bronzszobrot a Margit-szigeti Művész sétányon. A talpazatán felirat hirdette: „a magyar hősi zene babérkoszorús költője, a Rákóczi induló és a magyar verbunkosok halhatatlan muzsikusa volt”. A háború alatt a szobor megsérült, majd eltűnt. 1968-ban a Fővárosi Tanács egy ma is ott álló mésző mellszoborral pótolta a hiányt. 2005-ben aztán Dunaszerdahelyen is felavatták a szobrát. (1927-től a ferencvárosi Kinizsi utcában – az épület helyén ahol elhunyt – márványtáblával, Abonyban pedig 1981-től domborművel tisztelegnek előtte.) Nevét 60 éve a Bihari Táncegyüttes viseli.

1952-ben a kulturális kormányzat utasításának megfelelően a Magyar Posta megkezdte a Zeneszerzők című – a következő év végén megjelenő – bélyegsorozat tervezését. A hét legjelentősebb magyar zeneszerzőt kellett kiválasztaniuk a kezdetektől. Erkel és Liszt, Bartók és Kodály személyéhez nem férhetett kétség. A legelső nagy magyar zeneköltőként – már csak az időrendiség okán is – kellett azonban valaki, aki a XVII. század végét, a XVIII. század elejét képviseli. Akkor – szinte egy időben – három nagy tehetségű alkotó is dolgozott Magyarországon a nemzeti muzsika megteremtésén. Az előadóként is közismert, úgynevezett virtuóz triász: *Lavotta János*, *Csermák Antal* és *Bihari János*. Mivel a megrendelők zenei tanácsadói (egyebek mellett a cáfolhatatlan szaktekinétynek számító *Kodály Zoltán*) úgy ítélték meg, hogy közülük a legkiemelkedőbb tehetség, a legmaradandóbb hatású Bihari János volt. Az ő képmására adtak tehát megrendelést a grafikusnak. Ez lett a világ legelső, cigány embert ábrázoló bélyege, mely tudatosította végérvényesen, hogy legnagyobb zeneszerzőink egyikeként kell számon tartanunk őt.

Hegedűs Sándor